

Diktaattori valkopesussa

Pekka Visuri & Eino Murtorinne:
Hitlerin ja Stalinin kaupankäynti Suomesta 1939–1940. Kiista Suomen asemasta Saksan ja Neuvostoliiton vaikutuspiirissä. Docendo 2019. 286 s.
ISBN 978-952-291-684-6.

Turvallisuuspolitiikan historian tutkija Pekka Visuri ja kirkkohistorioitsija Eino Murtorinne ovat lyöttäytyneet yhteen paneutuakseen paljon tutkittuun Suomen historian jaksoon. Onko aiheesta enää mitään oleellisesti uutta sanottavaa? Pekka Visuri vastaa myönteisesti. Hänen mielestään tarvitaan ”uutta perustutkimusta, tuoreita kysymyksenasetteluja ja analyyseja”. Hän myös peräänkuuluttaa viime sodista ”tasapainoisempaa” kuvaa ilman ”ideologisia rasitteita”. (s. 7, 12, 13) Kaiken kaikkiaan tavoitteena näyttää olleen perinpohjainen revisio.

Erityinen korostus on ulkoasiain kansankomissaari Molotovin ja valtakunnankansleri Hitlerin tapaamisella Berliinissä 12.–13.11.1940. Visuri katsoo heidän keskustelujensa jääneen suomalaisessa kirjallisuudessa liian vähälle huomiolle. Toki Molotovin matka oli tunnettu myös Suomessa. Marsalkka Mannerheimista alkaen olivat kirjoittajat hyödyntäneet muutama vuosi sodan jälkeen englanniksi ja saksaksi julkaistuja saksalaisia keskustelumuistiinpanoja. Nyt ne ovat Visurin ja Murtorinteen kirjan liitteenä.

Vähemmän tunnetut ovat olleet Stalinin neuvotteluohjeet Molotoville, jotka niin ikään ovat liitteenä. Niissä neuvostojohtaja toteaa ilmeisen harmistuneena, että edellisvuotinen etupiirisopimus Saksan kanssa ei ollut toteutunut Suomen osalta. Hän tarkoitti tietenkin talvisotaa ja puna-armeijan vajaaksi jäänyttä suoritusta siinä. Koska tehtävänä oli ollut eteneminen pikamarssia Helsinkiin ja pääseminen lopulta Tornionjoelle asti, Stalinin lausumasta näkyy myös, että ajatus Suomen itsenäisyyden lopettamisesta sisältyi jo Molotov–Ribbentrop-sopimuksen salaiseen lisäpöytäkirjaan. Edelleen on pääteltävissä, että aivan riippumatta siitä, mitä Stalin puhui edellisenä syksynä neuvotteluissa suomalaisten kanssa, hän hautoi silloinkin heidän maansa valtaamista.

Ohjeista näkyy myös, ettei talvisodan rauhanteko muuttanut tavoitteita. Stalinin teki kovasti mieli viedä kesken jäänyt projekti päätökseen. Mutta taaskin matkassa oli mutka – tällä kertaa Suomeen ilmaantuneiden saksalaisten joukkojen muodossa. Molotovin piti pyrkiä järjestämään niiden poistuminen.

Neuvottelut Berliinissä näyttäsivät vahvistavan johdopäätöksen, että Stalin oli valmistautunut likvidoimaan luoteisen naapurinsa. Molotov tiedusteli ensin, oliko edellisvuoden sopimuksen maininta Suomesta yhä voimassa ja selvensi, että salainen lisäpöytäkirja määrittä Suomen aseman Baltian, Romanian ja Puolan kaltaiseksi. Hän myös pyysi kannanottoa Suomi-ongelman ratkaisuun à la Baltian maat. Vaikka Molotov ei puhunut herransa aikeista aivan suoraan, viesti oli riittävän selvä. Hitler ymmärsi ja kielsi jyrkästi uuden sodan aloittamisen. Molotov paljasti vielä lisää etupiirisopimuksen tulkinnasta protestoimalla, että sodasta pidättyminen oli sopimukselle täysin vieras ajatus.

Kun Visurin ja Murtorinteen kirjan liitteissä Stalin näyttääynty ainakin elokuun lopusta 1939 lähtien vaaralliseksi Suomelle, tekijät kertovat melko lailla toisenlaisen tarinan. Se kohtelee Kremlin herraa silmiinpistävän suopeasti.

Ytimessä on käsitys Hitlerin ja Molotovin keskusteluista. Suomen tulevaisuus on tulkinnassa kyllä keskeinen – jopa niin oleellinen, että kun siitä ei päästy yksimielisyyteen, Saksan ja Neuvostoliiton yhteistyö oli umpikujassa. Kuitenkin jää sanomatta yksiselitteisesti, mitä Molotovilla oli mielessä. Hänen kerrotaan ”pohdiskelleen” mahdollisuutta ratkaista Suomen tapaus rauhanomaisesti ”Bessarabian ja Itämeren reunavaltioiden tavoin”, mutta kertaakaan ei todeta, että hän tarkoitti liittämistä Neuvostoliittoon.

Stalinin aikeitten auki kirjoittamisen vierastaminen näkyy muutenkin. Maininta etupiirisopimuksen vaillinaisesta toteutumisesta puuttuu. Hitler varoitti sodan aloittamisesta mutta ei estääkseen Suomen miehittämisen, vaan koska tiesi Leningradin sotilaspiirin määräämisestä syyskuussa valmiuteen. Syyksi esitetään ”Saksan kas-

vava valta” Suomessa ja pelko, että se kääntyy Neuvostoliittoa vastaan (s. 203–204) Berliinin keskusteluista tänne välittömästi tihkuneet tiedot Stalinin kaavailuista ja Hitlerin torjunnasta leimataan tarkoitushakuisiksi ja väritetyiksi, koska ei samalla mainittu Johtajan vakuutuksesta, että Suomi kuului ”ensisijaisesti Neuvostoliiton vaikutuspiiriin” (s. 225).

Kun Visuri ja Murtorinne jättävät kertomatta Molotovin Berliinin-käynnin todellisen tarkoituksen, he antavat samalla ymmärtää, ettei Isä Aurinkoinen aikunut enää talvisodan päätyttyä panna pistettä Suomen itsenäisyydelle. Visurin ja Murtorinteen mielestä Stalinin tavoitteena oli sittemmin pelkästään ”poliittinen vaikutusvalta”, jotta Suomi pysyisi poliittisesti neutraalina Neuvostoliiton etupiirissä ja kansa sopeutuisi sellaiseen olotilaan. Etupiiri vielä tarkentuu Neuvostoliiton ”strategiseksi suojavaikokkeeksi” lännen mahdollista uhkaa vastaan. Moskova kyllä painosti, mutta tavoite ei ollut sen kummempia kuin ”Suomen jäsentäminen” entistä läheisemmin Neuvostoliiton etupiiriin ja sen turvallisuusetujen vahvistaminen maassa. Syinä olivat uusi poliittinen tilanne ja Saksan sotilasmahdin aiheuttama huoli (s. 152, 159–161).

Suomessa kuitenkin pelättiin, että talvisodan rauhansopimus oli vain pitemmän tähtäyksen pyrkimysten välivaihe. Vuosikymmeniä onkin tiedetty Molotovin paljastuksesta Liettuan ulkoministerille kesäkuun lopussa 1940, että Suomi aiottiin liittää ”neuvostokansojen kunniaakseen perheeseen”. Mutta Visurin ja Murtorinteen mielestä Neuvostoliiton sotilaallinen uhka oli pelkästään ”otaksuttu” ja sen todellisuus jäi ”hämärän peittoon” (s. 168).

Vaarattomiksi Suomen itsenäisyydelle esitetään myös neuvottelut Moskovassa sekä elokuun lopussa että loka–marraskuussa 1939. Molempien esittelystä vastaavan Visurin mielestä Stalinin ”sisimpiä ajatuksia” (s. 100) ei tunneta mutta on varmaa, että pieni rajansiirto Kannaksella, Suomenlahden ulkosaarten luovuttaminen ja Hangon vuokraaminen tukikohdaksi olisivat riittäneet.

Stalin raotti suunnitelmiaan todetessaan heti Molotov–Ribbentrop-sopimuksen allekirjoittamisen jälkeen marsalkka Kliment Vorosiloville, että se salli hänen ratkaista Baltian, Bessarabian ja Suomen kohtalon. Mutta Visuri ei usko, että Hitler oli luovuttanut Suomen Neuvostoliiton ”valtapiiriin”. Vaikka Suomi kuuluikin salaisessa lisäpöytäkirjassa Baltian maiden joukkoon, maa oli hänen mielestään Kremlissä toisenlaisessa asemassa kuin Viro, Latvia ja Liettua (s. 74, 87).

Todellisuudessa Suomen aseman määräsi Hitlerin pakkotilanne. Hän oli ajanut itsensä nurkkaan, eikä hänellä ollut valinnanvaraa. Visurikaan ei jätä tästä epäselvyyttä. Stalin hyödynsi neuvostotiedustelun hankkimia tietoja, että hyökkäyksen Puolaan oli määrä alkaa elokuun 26. päivänä ja että Hitler halusi neuvo-

tella pikaisesti. Stalin tunnusteli kuun puolivälin tienoilla Saksan kantaa suhteiden tiivistämiseen ja kiirehti 20. päivänä sopimusta esittäen samalla luonnoksen ja mainiten myös salaisesta etupiirijaosta. Koska Hitlerin oli varmistettava idän suunta ennen Puolan-sotaretkä, Stalinilla oli neuvotellessaan Ribbentropin kanssa etulyönti. Niinpä hänen ratkaisunsa meni läpi ”lähes sellaisenaan”, kuten Visuri toteaa.

Aikapaineessa Suomi epäilemättä hoidettiin, niin kuin Visuri arvioi, ”läpihuutojuttuna”. Hänen mukaansa Hitler ei vaarantanut ehdottomasti tarvitsemaansa neuvottelutulosta ryhtymällä kamppailemaan pohjoisen pikkuvaltion asemasta. Diktaattorien kaupankäynnissä toinen sai, mitä tarvitsi Puolasta, ja toinen vastikkeeksi luvan kohdella muun muassa Suomea haluamallaan tavalla.

Stalinilla oli vapaat kädet, mutta Visuri ei usko, että hän suunnitteli tuossa vaiheessa Suomen kaappaamista. Baltian mailta vaadittiin tukikohtia Neuvostoliittoon liittämisen ilmeisenä pohjustuksena ja ne saatiin uhkailulla, kuten Visuri huomauttaa, mutta hänen mukaansa Suomelle ei esitetty ”selkeää uhkavaatimusta” (s. 100). Kuitenkin Molotov totesi suomalaisvaltuuskunnalle, että koska siviilit eivät kyenneet järjestämään asiaa, se oli jätettävä sotilaille.

Loka–marraskuun neuvottelujen arvioinnissa Visuri varoittaa päätöksistä vastuussa olleiden kotimaisten toimijoiden syyllistämistä. Hän ei kuitenkaan malta olla lainaamatta historioitsija Michael Jonasilta Suomen johdon tilytystä ”lähes typeryyttä sivuavasta kyvyttömyydestä” ymmärtää suurvallan ”elintärkeitä turvallisuusintressejä” (s. 101–102).

Jonasin käsitys vastaa Paasikiven muistelmissaan esittämää, joten se ei voi olla Visurin kuuluttama tuore näkökulma. Sen sijaan ainakin sellaisen yrityksestä kielii Molotovin Berliiniin viemän viestin piilottelu. Samalla haastetaan arkistotietojen todistus, kuten myös historioitsijoitten laajalti hyväksymä johtopäätös, että Suomen itsenäisyys oli vaakalaudalla.

Vakiintuneiden näkemysten haastaminen ulottuu Neuvostoliiton terroriluontoisiin ilmahyökkäyksiin asti. Visurin mukaan Suomen lehdistö levitti kauhutarinoita siviilien pommittamisesta, ”vaikka sellainen ei talvisodan aikaan ollut vielä kovinkaan yleistä”. Ei tietysti ollutkaan, mutta Guernican kauhut vain runsaat kaksi vuotta aikaisemmin olivat maailmalla yhä elävinä muistissa.

Visuri ja Murtorinne pyrkivät radikaaliin uudelleenarviointiin, ja sellaisena heidän tutkimuksensa voi nähdäkin. Samalla kuitenkin Suomen itsenäisyyden lopettamiseen tilaisuutta etsinyt diktaattori pääsee valkopesuun. Lisäksi täysin ilmaan jää väite vuosien 1939–1945 sotia koskevan keskustelun ideologisuudesta. Silti myös uusia näköaloja avautuu, tai ainakin entiset selkenevät. Stalinin ohjeet Molotoville Berliinin-matkaa varten ja keskustelujen muistiinpanot täydentävät tietämystä elo-

kuun 1939 ja seuraavan vuoden syksyn välisestä ajasta, jolloin Suomen kohtalo oli vaakalaudalla. Näiden dokumenttien julkaiseminen on arvokas palvelus tuon vaiheen tutkimukselle ja mielipiteenmuodostukselle siitä.

Tapio Tervämäki, VTT
Turku